

Dodatek osłonowy.

Dz.U.2023.759 t.j. z dnia 2023.04.21

Status: Akt obowiązujący

Wersja od: 31 grudnia 2023r.

Wejście w życie:

4 stycznia 2022 r. , 4 lutego 2022 r.

zobacz:

art. 17

Art. 17.

Ustawa wchodzi w życie z dniem następującym po dniu ogłoszenia, z wyjątkiem art. 5 i art. 9 pkt 1 w zakresie dodawanego art. 5ga oraz pkt 2, które wchodzi w życie po upływie miesiąca od dnia ogłoszenia.

USTAWA

z dnia 17 grudnia 2021 r.

o dodatku osłonowym

Art. 1. [Przedmiot regulacji]

Ustawa reguluje zasady i tryb przyznawania, ustalania wysokości i wypłacania dodatku osłonowego oraz właściwość organów w tych sprawach.

Art. 2. [Osoby uprawnione do dodatku osłonowego; wysokość dodatku osłonowego; wniosek o wypłatę dodatku osłonowego]

1. Dodatek osłonowy przysługuje:

- 1) osobie w gospodarstwie domowym jednoosobowym, w którym wysokość przeciętnego miesięcznego dochodu w rozumieniu art. 3 pkt 1 ustawy z dnia 28 listopada 2003 r. o

świadczeniach rodzinnych (Dz. U. z 2023 r. poz. 390 i 658) nie przekracza kwoty 2100 zł, oraz osobie w gospodarstwie domowym wieloosobowym, w którym wysokość przeciętnego miesięcznego dochodu w rozumieniu art. 3 pkt 1 ustawy z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych nie przekracza kwoty 1500 zł na osobę;

2) osobie, o której mowa w pkt 1, w przypadku gdy wysokość jej przeciętnego miesięcznego dochodu w rozumieniu art. 3 pkt 1 ustawy z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych na osobę przekracza kwotę, o której mowa w pkt 1, w wysokości różnicy między kwotą dodatku osłonowego a kwotą, o którą został przekroczony przeciętny miesięczny dochód w rozumieniu art. 3 pkt 1 ustawy z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych na osobę.

2. W przypadku gdy wniosek o wypłatę dodatku osłonowego dla gospodarstwa domowego wieloosobowego, o którym mowa w ust. 1, złożyła więcej niż jedna osoba, dodatek ten przyznawany jest wnioskodawcy, który złożył taki wniosek jako pierwszy.

3. Na potrzeby składania wniosków o wypłatę dodatku osłonowego przyjmuje się, że jedna osoba może wchodzić w skład tylko jednego gospodarstwa domowego.

4. Jeżeli umowy międzynarodowe nie stanowią inaczej, dodatek osłonowy przysługuje:

1) osobom posiadającym obywatelstwo polskie mającym miejsce zamieszkania i przebywającym na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej;

2) cudzoziemcom mającym miejsce zamieszkania i przebywającym na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej:

a) na podstawie zezwolenia na pobyt stały, zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego Unii Europejskiej, zezwolenia na pobyt czasowy udzielonego w związku z okolicznością, o której mowa w art. 159 ust. 1 pkt 1 lit. c lub d lub w art. 186 ust. 1 pkt 3 ustawy z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (Dz. U. z 2023 r. poz. 519, 185 i 547), lub w związku z uzyskaniem w Rzeczypospolitej Polskiej statusu uchodźcy lub ochrony uzupełniającej,

b) w związku z uzyskaniem w Rzeczypospolitej Polskiej zgody na pobyt ze względów humanitarnych lub zgody na pobyt tolerowany - w formie schronienia, posiłku, niezbędnego ubrania oraz zasiłku celowego;

3) mającym miejsce zamieszkania i przebywającym na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej obywatelom państw członkowskich Unii Europejskiej, państw członkowskich Europejskiego Porozumienia o Wolnym Handlu (EFTA) - stron umowy o Europejskim Obszarze

Gospodarczym lub Konfederacji Szwajcarskiej oraz członkom ich rodzin w rozumieniu art. 2 pkt 4 ustawy z dnia 14 lipca 2006 r. o wjeździe na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, pobycie oraz wyjeździe z tego terytorium obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej i członków ich rodzin (Dz. U. z 2021 r. poz. 1697 oraz z 2023 r. poz. 547), posiadającym prawo pobytu lub prawo stałego pobytu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

5. Dodatek osłonowy wynosi rocznie:

- 1) 400 zł dla gospodarstwa domowego jednoosobowego;
- 2) 600 zł dla gospodarstwa domowego składającego się z 2 do 3 osób;
- 3) 850 zł dla gospodarstwa domowego składającego się z 4 do 5 osób;
- 4) 1150 zł dla gospodarstwa domowego składającego się z co najmniej 6 osób.

6. Dodatek osłonowy, w przypadku gdy głównym źródłem ogrzewania gospodarstwa domowego jest kocioł na paliwo stałe, kominiek, koza, ogrzewacz powietrza, trzon kuchenny, piekocuchnia, kuchnia węglowa lub piec kaflowy na paliwo stałe, zasilane węglem lub paliwami węglopodobnymi, zgłoszone do centralnej ewidencji emisyjności budynków, o której mowa w art. 27a ust. 1 ustawy z dnia 21 listopada 2008 r. o wspieraniu termomodernizacji i remontów oraz o centralnej ewidencji emisyjności budynków (Dz. U. z 2022 r. poz. 438, 1561, 1576, 1967 i 2456), wynosi rocznie:

- 1) 500 zł dla gospodarstwa domowego jednoosobowego;
- 2) 750 zł dla gospodarstwa domowego składającego się z 2 do 3 osób;
- 3) 1062,50 zł dla gospodarstwa domowego składającego się z 4 do 5 osób;
- 4) 1437,50 zł dla gospodarstwa domowego składającego się z co najmniej 6 osób.

6a. ¹ Dodatek osłonowy za okres od dnia 1 stycznia 2024 r. do dnia 30 czerwca 2024 r. wynosi 50% kwot wskazanych odpowiednio w ust. 5 albo 6 po ich waloryzacji średniorocznym wskaźnikiem cen towarów i usług konsumpcyjnych ogółem w 2022 r. w stosunku do 2021 r., określonym w komunikacie Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego z dnia 13 stycznia 2023 r. w sprawie średniorocznego wskaźnika cen towarów i usług konsumpcyjnych ogółem w 2022 r. (M.P. poz. 68).

7. W przypadku gdy wysokość dodatku osłonowego, ustalona zgodnie z ust. 1 pkt 2, jest niższa niż 20 zł, dodatek ten nie przysługuje.

8. Dodatek osłonowy przysługuje osobom, o których mowa w ust. 1, za okres od dnia 1 stycznia 2022 r. do dnia 31 grudnia 2022 r. i jest wypłacany w dwóch równych ratach w terminie do dnia

31 marca 2022 r. oraz do dnia 31 grudnia 2023 r. W przypadku gdy osoba, o której mowa w ust. 1, złoży wniosek o wypłatę dodatku osłonowego później niż na 2 miesiące przed upływem tych terminów, dodatek osłonowy jest wypłacany jednorazowo, niezwłocznie po przyznaniu tego dodatku.

8a. ² Dodatek osłonowy przysługuje osobom, o których mowa w ust. 1, za okres od dnia 1 stycznia 2024 r. do dnia 30 czerwca 2024 r. i jest wypłacany jednorazowo w terminie do dnia 30 czerwca 2024 r.

9. ³ Wnioski o wypłatę dodatku osłonowego za okres od dnia 1 stycznia 2022 r. do dnia 31 grudnia 2022 r. złożone po dniu 31 października 2022 r. pozostawia się bez rozpoznania.

9a. ⁴ Wnioski o wypłatę dodatku osłonowego za okres od dnia 1 stycznia 2024 r. do dnia 30 czerwca 2024 r. złożone po dniu 30 kwietnia 2024 r. pozostawia się bez rozpoznania.

10. Wniosek o wypłatę dodatku osłonowego składa się w gminie właściwej ze względu na miejsce zamieszkania osoby składającej ten wniosek.

11. Przyznanie przez wójta, burmistrza lub prezydenta miasta dodatku osłonowego nie wymaga wydania decyzji. Odmowa przyznania dodatku osłonowego, uchylene lub zmiana prawa do tego dodatku oraz rozstrzygnięcie w sprawie nienależnie pobranego dodatku osłonowego wymagają wydania decyzji.

12. Wójt, burmistrz lub prezydent miasta przesyła wnioskodawcy informację o przyznaniu dodatku osłonowego na wskazany przez niego adres poczty elektronicznej - o ile wnioskodawca wskazał adres poczty elektronicznej we wniosku o wypłatę dodatku osłonowego. W przypadku gdy wnioskodawca nie wskazał adresu poczty elektronicznej we wniosku o wypłatę dodatku osłonowego, wójt, burmistrz lub prezydent miasta, odbierając ten wniosek od wnioskodawcy, informuje go o możliwości odebrania od tego organu informacji o przyznaniu dodatku osłonowego.

13. Nieodebranie informacji o przyznaniu dodatku osłonowego nie wstrzymuje wypłaty tego dodatku.

14. Do ustalenia przez wójta, burmistrza lub prezydenta miasta prawa do dodatku osłonowego, o którym mowa w ust. 1, stosuje się odpowiednio art. 411 ust. 10j-10o oraz 10r ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2022 r. poz. 2556 i 2687).

15. Do spraw związanych z wypłatą dodatku osłonowego stosuje się odpowiednio art. 23 ust. 12 i 13, art. 30 oraz art. 32 ust. 1-1d ustawy z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych.

16. Wniosek o wypłatę dodatku osłonowego składa się na piśmie lub za pomocą środków komunikacji elektronicznej w rozumieniu ustawy z dnia 18 lipca 2002 r. o świadczeniu usług drogą elektroniczną (Dz. U. z 2020 r. poz. 344).

17. W przypadku złożenia wniosku o wypłatę dodatku osłonowego za pomocą środków komunikacji elektronicznej wniosek ten opatruje się kwalifikowanym podpisem elektronicznym lub uwierzytelnia z wykorzystaniem profilu zaufanego.

17a. Wójt, burmistrz albo prezydent miasta dokonuje weryfikacji wniosku o wypłatę dodatku osłonowego, w szczególności w zakresie zgłoszenia lub wpisania głównego źródła ogrzewania w centralnej ewidencji emisyjności budynków, o której mowa w art. 27a ust. 1 ustawy z dnia 21 listopada 2008 r. o wspieraniu termomodernizacji i remontów oraz o centralnej ewidencji emisyjności budynków.

18. Minister właściwy do spraw energii określi, w drodze rozporządzenia, wzór wniosku o wypłatę dodatku osłonowego, mając na względzie zapewnienie przejrzystości i komunikatywności tego wniosku.

Art. 3. [Wypłata dodatku osłonowego; dotacje dla gmin na wypłatę dodatku osłonowego]

1. Wypłata dodatku osłonowego jest zadaniem z zakresu administracji rządowej. Dodatek osłonowy wypłacają gminy.

2. Wojewodowie przekazują dotacje gminom w granicach kwot określonych na ten cel w budżecie państwa.

3. Gmina składa wojewodzie wniosek o przyznanie dotacji co kwartał, w terminie do 15. dnia miesiąca poprzedzającego dany kwartał, z zastrzeżeniem ust. 4.

4. ⁵ Gmina składa wojewodzie wniosek o przyznanie dotacji na pierwszy kwartał:

1) 2022 r. - w terminie do dnia 15 lutego 2022 r.;

2) 2024 r. - w terminie do dnia 15 lutego 2024 r.

5. Dotacje na dany kwartał są przekazywane gminom przez wojewodę, na podstawie wniosku, o którym mowa w ust. 3, w miesięcznych ratach. Nadpłata dotacji za kwartał może być zaliczana na poczet dotacji należnej w kwartale następnym, z wyjątkiem nadpłaty za dany rok, która podlega przekazaniu na rachunek właściwego urzędu wojewódzkiego w terminie do dnia 20 stycznia następnego roku.

6. Jeżeli w wyniku połączenia lub podziału gmin nastąpiły zmiany w podstawie obliczania kwoty

dotacji, wojewoda uwzględnia te zmiany od pierwszego dnia następnego miesiąca po ich wejściu w życie.

Art. 4. [Dotacje celowe na finansowanie wypłat dodatku osłonowego]

1. Gminy otrzymują dotacje celowe z budżetu państwa na finansowanie wypłat dodatku osłonowego, w granicach kwot określonych na ten cel w ustawie budżetowej.
2. Przy ustalaniu wysokości dotacji celowej na realizację wypłat dodatku osłonowego uwzględnia się koszty wypłacania odbiorcom dodatku osłonowego, w wysokości 2% łącznej kwoty dotacji wypłaconych w gminie.
3. Wójt, burmistrz lub prezydent miasta przedstawia wojewodzie, w terminie do 15. dnia miesiąca następującego po kwartale, rozliczenie dotacji z wyodrębnieniem liczby i kwoty wypłaconych dodatków osłonowych, sporządzone narastająco za okres od dnia 1 stycznia do dnia kończącego dany kwartał, z tym że zapotrzebowanie na dotację ustala się jako sumę tego zapotrzebowania obliczonego odrębnie dla każdego kwartału.
4. Wojewodowie przedstawiają ministrowi właściwemu do spraw finansów publicznych zbiorcze rozliczenie dotacji do końca miesiąca następującego po każdym kwartale.

Art. 4a. [Informowanie o postępowaniach w sprawie wypłaty dodatku osłonowego pozostających bez prawomocnego rozstrzygnięcia ze względu na wniesienie odwołania]

1. ⁶ Wójt, burmistrz albo prezydent miasta przedstawia wojewodzie informację o liczbie toczących się postępowania w sprawie wypłaty dodatku osłonowego, w których w związku z wniesieniem odwołania nie zapadło prawomocne rozstrzygnięcie organu administracji publicznej lub sądu administracyjnego, którego skutkiem jest przyznanie dodatku, oraz o łącznej wysokości dodatków osłonowych będącej przedmiotem tych postępowania, odpowiednio w terminie do dnia 30 czerwca w latach 2023-2025 dla dodatku osłonowego za 2022 r. oraz w terminie do dnia 30 czerwca w latach 2024-2026 dla dodatku osłonowego za 2024 r.
2. ⁷ Wojewodowie przedstawiają ministrowi właściwemu do spraw energii oraz ministrowi właściwemu do spraw finansów publicznych zbiorczą informację o liczbie toczących się postępowania w sprawie wypłaty dodatku osłonowego, w których w związku z wniesieniem odwołania nie zapadło prawomocne rozstrzygnięcie organu administracji publicznej lub sądu administracyjnego, którego skutkiem jest przyznanie dodatku, oraz o łącznej wysokości dodatków osłonowych będącej przedmiotem tych postępowania, odpowiednio w terminie do dnia 30 czerwca w latach 2023-2025 dla dodatku osłonowego za 2022 r. oraz w terminie do dnia 30

czerwca w latach 2024-2026 dla dodatku osłonowego za 2024 r.

Art. 5. [Dołączenie do faktury za energię elektryczną informacji o dodatku osłonowym]

1. Sprzedawca energii elektrycznej lub sprzedawca paliw gazowych jest obowiązany do dołączenia do faktury informacji o dodatku osłonowym oraz o prawie do złożenia wniosku o jego wypłatę, każdorazowo do dnia 31 października 2022 r. lub oddzielnie, w przypadku gdy ta faktura jest wysyłana później niż w terminie 2 miesięcy od dnia wejścia w życie ustawy.
2. Minister właściwy do spraw energii określi, w drodze rozporządzenia, sposób przekazywania oraz wzór informacji załączanej do faktury, o której mowa w ust. 1, kierując się potrzebą zapewnienia przejrzystości i komunikatywności informacji.

Art. 6.

W ustawie z dnia 17 listopada 1964 r. - Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. z 2021 r. poz. 1805, z późn. zm.) w art. 833 w § 6 po wyrazach "o którym mowa w art. 64c ust. 1 ustawy z dnia 4 lutego 2011 r. o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3 (Dz. U. z 2021 r. poz. 75, 952, 1901 i 2270)" dodaje się wyrazy ", oraz dodatek osłonowy, o którym mowa w ustawie z dnia 17 grudnia 2021 r. o dodatku osłonowym (Dz. U. z 2022 r. poz. 1)".

Art. 7.

W ustawie z dnia 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji (Dz. U. z 2020 r. poz. 1427, z późn. zm.) wprowadza się następujące zmiany: (zmiany pominięte).

Art. 8.

W ustawie z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (Dz. U. z 2021 r. poz. 1128, z późn. zm.) wprowadza się następujące zmiany: (zmiany pominięte).

Art. 9.

W ustawie z dnia 10 kwietnia 1997 r. - Prawo energetyczne (Dz. U. z 2021 r. poz. 716, z późn. zm.) wprowadza się następujące zmiany: (zmiany pominięte).

Art. 10.

W ustawie z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. z 2021 r. poz. 2268 i 2270) w art. 8 w ust. 4 w pkt 15 kropkę zastępuje się średnikiem i dodaje się pkt 16 i 17 w brzmieniu: (zmiany pominięte).

Art. 11.

W ustawie z dnia 12 czerwca 2015 r. o systemie handlu uprawnieniami do emisji gazów cieplarnianych (Dz. U. z 2021 r. poz. 332 i 1047) w art. 49 ust. 2c otrzymuje brzmienie: (zmiany pominięte).

Art. 12.

W ustawie z dnia 31 lipca 2019 r. o świadczeniu uzupełniającym dla osób niezdolnych do samodzielnej egzystencji (Dz. U. z 2021 r. poz. 1842) w art. 2 ust. 2 otrzymuje brzmienie: (zmiany pominięte).

Art. 13.

W ustawie z dnia 20 maja 2021 r. o zmianie ustawy - Prawo energetyczne oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1093, 1505, 1642, 2269 i 2376) w art. 36 w ust. 2 kropkę zastępuje się przecinkiem i dodaje się wyrazy "i mogą być zmieniane."

Art. 14.

Do spraw dotyczących przyznania dodatku energetycznego, o którym mowa w art. 5c ustawy zmienianej w art. 9, wszczętych i niezakończonych przed dniem wejścia w życie niniejszej ustawy, stosuje się przepisy ustawy zmienianej w art. 9, w brzmieniu dotychczasowym.

Art. 15.

Wnioski o wypłatę dodatku energetycznego, o którym mowa w art. 5c ustawy zmienianej w art. 9, złożone w okresie od dnia wejścia w życie niniejszej ustawy do dnia 31 grudnia 2023 r. pozostawia się bez rozpoznania.

Art. 16.

1. ⁸ Maksymalny limit wydatków z budżetu państwa przeznaczonych na dodatki osłonowe za okres od dnia 1 stycznia 2022 r. do dnia 31 grudnia 2022 r. wynosi:

- 1) w 2022 r. - 4 700 000 000 zł;
- 2) w 2023 r. - 500 000 000 zł;
- 3) w latach 2024-2031 - 0 zł.

1a. ⁹ Maksymalny limit wydatków z budżetu państwa przeznaczonych na dodatki osłonowe za okres od dnia 1 stycznia 2024 r. do dnia 30 czerwca 2024 r. wynosi:

1) w 2024 r. - 2 300 000 000,00 zł;

2) w 2025 r. - 200 000 000,00 zł.

2. ¹⁰ Minister właściwy do spraw finansów publicznych monitoruje wykorzystanie limitu wydatków, o którym mowa w ust. 1 lub 1a.

3. ¹¹ W przypadku gdy wykorzystanie środków w pierwszym półroczu roku budżetowego wyniesie więcej niż 65% środków, o których mowa w ust. 1 lub 1a, wysokość wskaźnika procentowego ulega obniżeniu w drugiej połowie tego roku budżetowego zgodnie z ust. 4.

4. Poziom obniżenia wskaźnika procentowego, o którym mowa w ust. 3, oblicza się jako połowę różnicy między faktycznym wykorzystaniem środków, wyrażonym w procentach, w pierwszym półroczu roku budżetowego, a wielkością 65%.

5. Jeżeli poziom wskaźnika procentowego, o którym mowa w ust. 3, ulegnie obniżeniu, minister właściwy do spraw finansów publicznych ogłosi, w drodze obwieszczenia, w Dzienniku Urzędowym Rzeczypospolitej Polskiej "Monitor Polski", wysokość dodatku osłonowego.

Art. 17.

Ustawa wchodzi w życie z dniem następującym po dniu ogłoszenia, z wyjątkiem art. 5 i art. 9 pkt 1 w zakresie dodawanego art. 5ga oraz pkt 2, które wchodzi w życie po upływie miesiąca od dnia ogłoszenia.

¹ Art. 2 ust. 6a dodany przez art. 12 pkt 1 lit. a ustawy z dnia 7 grudnia 2023 r. (Dz.U.2023.2760) zmieniającej nin. ustawę z dniem 31 grudnia 2023 r.

² Art. 2 ust. 8a dodany przez art. 12 pkt 1 lit. b ustawy z dnia 7 grudnia 2023 r. (Dz.U.2023.2760) zmieniającej nin. ustawę z dniem 31 grudnia 2023 r.

³ Art. 2 ust. 9 zmieniony przez art. 12 pkt 1 lit. c ustawy z dnia 7 grudnia 2023 r. (Dz.U.2023.2760) zmieniającej nin. ustawę z dniem 31 grudnia 2023 r.

⁴ Art. 2 ust. 9a dodany przez art. 12 pkt 1 lit. d ustawy z dnia 7 grudnia 2023 r. (Dz.U.2023.2760) zmieniającej nin. ustawę z dniem 31 grudnia 2023 r.

⁵ Art. 3 ust. 4 zmieniony przez art. 12 pkt 2 ustawy z dnia 7 grudnia 2023 r. (Dz.U.2023.2760) zmieniającej nin. ustawę z dniem 31 grudnia 2023 r.

⁶ Art. 4a ust. 1 zmieniony przez art. 12 pkt 3 lit. a ustawy z dnia 7 grudnia 2023 r. (Dz.U.2023.2760) zmieniającej nin. ustawę z dniem 31 grudnia 2023 r.

⁷ Art. 4a ust. 2 zmieniony przez art. 12 pkt 3 lit. b ustawy z dnia 7 grudnia 2023 r.

(Dz.U.2023.2760) zmieniającej nin. ustawę z dniem 31 grudnia 2023 r.

⁸ Art. 16 ust. 1 zdanie wstępne zmienione przez art. 12 pkt 4 lit. a ustawy z dnia 7 grudnia 2023 r. (Dz.U.2023.2760) zmieniającej nin. ustawę z dniem 31 grudnia 2023 r.

⁹ Art. 16 ust. 1a dodany przez art. 12 pkt 4 lit. b ustawy z dnia 7 grudnia 2023 r. (Dz.U.2023.2760) zmieniającej nin. ustawę z dniem 31 grudnia 2023 r.

¹⁰ Art. 16 ust. 2 zmieniony przez art. 12 pkt 4 lit. c ustawy z dnia 7 grudnia 2023 r. (Dz.U.2023.2760) zmieniającej nin. ustawę z dniem 31 grudnia 2023 r.

¹¹ Art. 16 ust. 3 zmieniony przez art. 12 pkt 4 lit. c ustawy z dnia 7 grudnia 2023 r. (Dz.U.2023.2760) zmieniającej nin. ustawę z dniem 31 grudnia 2023 r.